

HİNT GİZEMCİLİĞİ İLE YUNUS EMRE GİZEMCİLİĞİ ARASINDA PARALELLİKLER

Yrd. Doç. Dr. Korhan Kaya

Yunus Emre XIII. yüzyılın ikinci yansı ile XIV. yüzyılın ilk yansı (tahminen 1240-1341 tarihleri arasında) yaşamış ve düşüncelerini şiir yoluyla açıklamış gizemci bir düşünürdür. Kendi ifadesine göre, o, bu dünyaya bir kez değil pekçok kez ve değişik görünüşler ve isimler altında gelmiştir. Kendisini "miskin, deli" gibi isimlerle vasıflandırmasına karşın, aslında çok dengeli düşünen, kendini tanıyan ve yaşadığı çağa göre de bilgili ve kültürlü bir kişi olduğunu anlayabiliyoruz. Şiirlerinde Âdem, Nuh, Tufan, Musa, Tûr dağı, Kur'an, Ali, Davut, İsa, Muhammed, Mer-yem, Belkıs, Süleyman, Yusuf, Ferhad, İbrahim Edhem, Hallac-ı Mansur, Eyyûb, Leyla ve Mecnun, Yakub, İbrahim, Nemrud, Hasan-Hüseyin, Karun, Azrail, İsrail, Hızır, Zülkarneyn...gibi isimlerden sık sık bahsetmesi onun tarih ve din konularında bilgili olduğuna işaret eder.

Gezdüm Urum'ıla Şam'ı Yukarı illeri kamu
Çok istedüm bulmadım şöyle garib bencileyin (YED¹,217)

Bu musralarda söylediği gibi, yaşadığı zamanlarda dünyayı kendisi gibi duyumsayan ve düşünen bir kimse bulamamıştır.

Onun din hakkındaki düşünceleri, bilinen din ve şariat düşüncelerinden farklıdır. Bu farklılıklar aşağıdaki sözlerinden rahatlıkla anlaşılabilir:

Cümle yaradılmışa bir göz ile bakmayan
Şer'ün evliyasıysa hakikatde âsidur (YED, 24)

Hakikat bir denizdür şariat anun gemisi
Çoklar gemiden çıkup denize talmadılar

Bunlar geldi tapuya (makama) şariat tutdı turur
İçerü girübeni ne varın bilmediler

1. YED= Yunus Emre Divanı (Haz: Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş) Kültür ve Turizm Bak. Yay: 380, Ankara, Eylül 1986.

Dört kitabı şerh iden âsîdur hakîkatde
Zîfe tefsir okuyup ma'nîsin bilmediler (YED, 37)

Yûnus Emre dir hoca girekse var bin hacca
Hepisinden eyüce bir gönüle girmekdür (YED, 77)

Birkez gönül yıkdunısa bu kıldığun namaz değil
Yetmişiki millet dahi elin yüzün yumaz değil (YED, 131)

Yetmişiki millete suçum budur hak didüm
Korku hiyânetedür ya ben niçün kızaram

Şeriat oğlanları nice yol ide bize
Hakikât deryâsında bahri oldum yüzerem (YED, 133)

Tuymayanlar hâlümü dinin kodı dir bana
Neyile din beslesün cansuz gönülsüz kalan (YED 213)

Dadarsan ışk dadından geçersin zahir dinden
Ayruluğun odundan ol vakit kurtulasın (YED, 215)

Dîn ü milletden geçer ışk eserini tuyan
Meshebu din mi bilür kendüzin yoğa sayan (YED, 221)

Bana namaz kılmaz dime ben bilürem namâzumı
Kılurısam kılmazısam ol Hak bilür niyâzumı (YED, 268)

Örnekleri çoğaltmaya her zaman için olanak vardır. Yunus Emre, her canlının Tanrı olduğunu, BİR olan şeyin kendi kendisinden nefret edemeyeceğini, herşeyde HAK'kın gücünü ve varlığını gören kişinin ise dünyalık sevdalardan ve hatta cenneteki hürirlerden bile vaz geçerek² gerçek sevgi ve korkusuzluk dünyasına kavuşacağını söylüyor.

Hint gizemciliğinin özü de budur. M.Ö. 1500-2000 yıllarına kadar giden Rg Veda kutsal metinlerinden X. kitabın 72, 81, 90, 121, 129 gibi ilahilerinde yaratılış ve bunu yapan güç üzerine düşünceler vardır. Veda sonrası metinlerden en önemlileri olan ve Vedaların bir tür yorumu olan Upanishadlar'da aynı konu Brahma kavramı üzerinde yoğunlaşır. Brahma Tanrıdır. İnsanların içinde bulunan öz de Brahma'dır; ancak bu durumda Atman adını alır. "Tat tvam asi" (Sen O'sun) sözü 'Sen Brahma'sın' veya "Sen Tanrısın" anlamına gelir. (Örnek: Chandogya Upa. VI, 12,3). Bunun başka bir ifade tarzı da "aham Brahma asmi" (Ben Brahma'yım) dır ki bu "Ene'l Hak" ile büyük bir benzerlik gösterir.

2. YED, 185: YED, 294, ..vs.

Yunus Emre'nin,

Nutfeden âdem yaratan yumurtadan kuş düreden
Kudret dilini söyleyen zıkr eyleyen Sübhan (Allah) benem

Ete deri sünük çatan ten perdelerini dutan
Kudret işüm çokdur benüm hem zâhir ü ayan benem

Hem bâtınam hem zâhirem hem evvelem hem âhirem
Hem ben olam hem ol benem hem ol kerim u han benem (YED, 169)

şeklindeki sözleri de bu doğrultudadır. YED, 176'daki sözleri de aynı paraleldedir. Buna göre Yunus, dünyaya pekçok defa gelip gitmiştir. Bir keresinde Şit olarak gelmiştir. Sonra Musa, Davud ve Ali olmuştur. Hattâ ay olarak âleme doğmuş, bulut olup göğe yükselmiş, yağmur olup yere yağmış, nûr olup güneşe gelmiştir.

Hint gizemciliği yeniden doğuşun var olduğunu ve canlı-cansız, görünür.-görünmez bütün herşeyin arkasında aynı varlığın bulunduğunu bildirmektedir. Taittiriya Upa. II, 8'de "Kişide bulunan varlıkla güneşte bulunan varlık aynıdır" biçiminde bir ifade vardır ki bu Yunus'un"... nur olup güneşe geldim" sözlerine benzer.

Yunus Emre'nin dünyaya pekçok defa gelme ile ilgili sözleri çoktur. (Bu sözlerde kendisinin ve herkesin Tanrı olduğu savı da bir yandan görülmektedir);

Gökte Peygamber ile mi'râcı kılan benem
Ashab-ı Suffâ'yıla yalıncağ olan benem

Abdürrezzak ol derviş yoldaş idindi beni
Hallac-ı Mansur'ıla dâra asılan benem (YED, 143)

Nemrûd odun İbrahim'e ben bağ u bostan eyledüm
Küfür yüzünden toğuban gine odı yakan benem

Ol Hallâc-ı Mansur'ıla söyleridüm "ene'l-Hakk"ı
Benem gine anun boynuna dar urganın dakan benem

Şimdi adım Yûnus'durur ol demde İsmail idi
Ol dost içün Arafat'a kurban olup çıkan benem (YED, 146)

Nûh oldum tûfâniçün çok dürişdüm dîniçün
Döymeyenin tağadan suya boğdurup geldüm (YED, 15)

Tur didüm göklere turdı gökler dahi karâr kıldı
Yüzbin dürlü âdem geldi, getirip gideren benem (YED, 153)

Hint düşüncesinde de Karma adı verilen bir inanç vardır. Buna göre insanlar ve tüm canlılar yaptıkları işlerin (karman=davranış) niteliklerine uygun niteliklerle yeniden ve yeniden doğarlar. Ne zaman kişisel aydınlanma seviyesi olan Moksha (veya Nirvana) ya ulaşırlarsa o zaman bu doğum-ölüm zinciri (samsara) bir sona erer. Bu aydınlanmaya varana kadar geçen zaman uzun bir doğum-ölüm döngüsüdür. Bu gerçek, Bhagavadgita'da bir kez daha Krshna tarafından şöyle açıklanır:

Doğrusu hepimizin bütün zamanlar içinde olmadığımız tek bir an bile olmamıştır; ve bundan sonra da hepimiz bütün zamanlarda yaşamaya devam edeceğiz. (Bhg. II, 12)

Yaratılıştaki karışıklığı içinde Ruh yok oluşun ötesindedir. Ölümsüz olan ruha kimse bir son veremez. (Bhg. II, 17)

Bir kimse onu öldüreceğini düşünse ve bir başkası da onun kendisini öldüreceğini düşünse, ikisi de hata etmiş olur. İnsanın içindeki ebedî varlık öldürülemez ve insanın içindeki ebedî varlık ölmez. (Bhg. II, 19)

Ben defalarca doğdum Arcuna, sen de defalarca doğdun. Ancak ben geçmiş yaşantılarımı hatırlıyorum, sen ise seninkileri unuttun. (Bhg. IV, 5)

Bir başka paralellik, davranışların karşılıklarını gözetmeme konusunda ortaya çıkar. Krshna ve Yunus benzer şekilde konuşmaktalar:

Kendini sadece yaptığın işe ver ve asla onun meyvesini isteme. Asla bir ödül için çalışma, fakat asla yaptığın işi de bırakma. (Bhg. II, 47)

Bir ödül için yapılmış iş, Yoga bilgeliği ile yapılmış işten çok daha aşağıdadır. Kurtuluşu aklın bilgeliğinde ara Arcuna. Bir ödül için çalışanlar ne kadar da zavallıdır! (Bhg. II, 49)

Başında akli olan ücrete amel itmez
Hurilere aldanmaz göz ile kaşdan geçer (YED, 66)

Bir diğer paralellik ise, yaratıcı güce ulaşan kişinin zaman ve mekân kavramlarına önem vermeyeceği hakkındadır:

Zihnin hayal bataklığını geçtiği zaman bu dünya ve öteki hakkında söylenenler ve söylenecekler seni etkilemez. (Bhg. II, 52)

Dost ışka ulaşılıdan dünya âhıret bir oldu
Ezel ebed sorarısın dün ile bugündür bana (YED, 6)

Ariflere bu dünya hayâlü düş gibidir,
Kendüyi sana viren hayâl ü düşden geçer (YED, 66) •

Tanrıyı gören, ona ulaşan kişi, onunla bir olmanın rahatlığını yaşarken dünyalık zevklerden de keder ve korkudan da kurtulur:

Onun aklı üzüntü veya zevk veren şeylerle dolu değildir; beklentileri yoktur. Tutkudan, korkudan ve öfkeden uzaktır. Onun sarsılmaz bir zihni vardır. (Bhg. II, 56)

...Talihi iyi de gitse kötü de gitse ne sevinir ne de üzülür... (Bhg. II, 57)

İy âşıklar iy âşıklar ışk mezheb ü dindür bana
Gördü gözüm dost yüzini yas kamu düğündür bana (YED, 6)

Tanrıya ulaşan korkudan kurtulur. Çünkü korktuğu da Tanrı'nın bir parçasıdır ve artık onunla bir olmuş, varlıklardan çekinmez hale gelmiştir:

Brahma saadetini bilen kişi artık hiçbir şeyden korkmaz. (Taittiriya Upa.II,9)

Bütün varlıkları kendi içinde gören kişi, kendisi bütün varlıkların içinde olduğundan onlardan kaçmaz, çekinmez. (Işā Upa.6/ Brih.Upa.IV, 4:15/Katha Upa. IV, 5: IV, 12)

Kişi bütün herşeyde beni (Tann'yı), bende bütün herşeyi gördüğünde, ben asla onu bırakmam ve o kişi de beni bırakmaz. (Bhg. VI, 30)

Nitekim ben beni bildüm yakın bil kim Hakk'ı buldum
Hakk'ı bulıncaydı korkum şimdi korkudan kurtuldum

Hiç ayrukdan ben korkmazam ya bir zerre kayurmazam
Ben şimdi kimden korkayın korkduğumla yâr oldum (YED, 136)

Tanrı'ya ulaşan kişi, kendisinin ve herşeyin Tanrı olduğunu görünce ayrıklığı ve bencilliği bir kenara bırakır ve kendi dışındaki canlılara sevgi ve dostlukla yaklaşır:

Hakk'ı girçek sevenlere cümle âlem kardaş gelür (YED, 74)

Cümle yaradılmışa bir göz ile bakmayan
Şer'ün evliyasıya hakikatde âsudur (YED, 24)

Bilge kişi, bilgili ve kültürlü bir Brahman'a da, bir ineğe, bir file veya bir köpeğe de, hatta köpek yiyen bir kişiye de (parya'ya) aynı gözle bakar. (Bhg. V, 18)

O, kendi ruhunun doruklarında yükselmiştir ve huzur içinde akrabalarına, yurttaşlarına, dostlarına, erdemli veya erdemsiz herkese bir bakar. (Bhg. VI, 9)

Genel olarak Hint düşüncesinde Tanrı kavramını Brahma sözcüğünün karşıladığını söylemiştik. Din ve felsefe kitaplarında bazan O (tat) sözcüğü ile de karşılanmaktadır. Örneğin;

O hem hareket eder hem etmez, O hem uzaktır hem de yakın; herşeyin içindeki ve herşeyin dışındaki de O'dur. (İşa Upa.5 ve Bhg. XIII, 15)

Rg Veda X,90'da ise Tanrı "Purusha" adıyla geçmektedir. Purusha'nın bin başı, bin gözü ve bin ayağı olduğu söylenir. Bu sözcük "insan" anlamına da gelmekle beraber burada "evreni oluşturan öz güce" işaret etmektedir. Dolayısıyla insan ve diğer canlıların uzuvları olan bu binlerle ifade edilen sözcüklerden, Tanrı'nın ya da "oluşumu yapan gücün" kendisini gerekli biçimlere kavuşturduğu sonucu ortaya çıkar. X, 90:3'de "bütün canlılar Purusha'nın dörtte biridir; dörtte üçü ise sonsuz göklerde" denilmekle de, kendisini canlılara bölmüş ve yeryüzünde kötüler ve iyiler olarak oyun oynamakta olan bireysel tanrının, oyun bittikten sonra uyanığında, tanrısal kaynağına geri döneceğine işaret edilmektedir. Bhg. XI-II, 13'de de "Onun heryönde elleri ve ayakları, heryönde gözleri, başları ve yüzleri vardır; Dünyadaki herşeyi görür ve duyar, herşeyi saran O'dur" yazmaktadır. Benzeri sözler Şvetaşvatara Upa. III, 16'da da sarfedilir.

Tanrı kendini parçalamış, yeryüzünde adetâ tiyatro yapmaktadır. Bu süre zarfında kendini unutmuştur. Oyunun bir senaryosu olması için de karşıtlıklara (dvandva) başvurmuştur. Bu yüzden iyi-kötü, zevk-acı, aydınlık-karanlık, cesur-korkak, sıcak-soğuk gibi pekçok karşıtlığa oyunda yer vermiştir. İyi ile kötü, herikisi de Onun bir parçası olduğu için, aralarında bir fark yoktur. Çünkü biri olmaksızın diğeri anlamsız kalmaktadır.

Yunus Emre de yaratılıştaki bu durumu, önce Tanrı'nın kendini unutmamasını, sonra da iyi-kötü farksızlığını şu beyitlerle dile getiriyor:

Biz bizi bilmezidük bizi yaradan eyledi
Aşıkâra bizi kıldı kendüy pinhân eyledi (gizledi) (YED, 277)

Biz bile pinhânidük (saklıydık) gayr-ı sen ü ben idük
Mutlak bî-gümânidük (şüphesizdik) hem bî-gümân eyledi
(YED, 277)

İyiliğin ve kötülüğün aynı kaynaktan geldiğini Yunus Emre, kendisi Tanrı olması nedeniyle, bu iki karşıtlığın sorumluluğunu da alarak, şu mısralarla açıklıyor:

Ömer-i Hattâb'ıla hem adi ü dâd (doğruluk ve adalet) işledim
Oğlula fışk (kötülük) eyleyüp hadde basılan (şeraatçe ceza verilen)
benem (YED, 143)

Abdürrezzak ol derviş yoldaş idindi beni
Hallâc-ı Mansur'ıla dâra asılan benem (YED, 143)

Nerûd odm İbrahim'e ben bağ u bostan eyledüm
Küfür yüzünden toğuban gine odı yakan benem

Ol Hallâc-ı Mansur'ıla söyleridüm "ene'l-Hakk'ı"
Benem gine anun boynına dar urganın dakan benem (YED, 146)

Kimisini zâhid kılan kimisine fisk (kötülük) işleden
Ayıplarını örtücü ol delil ü burhan benem

Bir kulına atlar virüp avrat u mal çiftler virüp
Hem yok birinin bir pulı ol Rahîm ü Rahmân benem (YED, 169)

Burada görüldüğü gibi Yunus Emre Tanrı olarak hem kötü karakterleri hem de iyi karakterleri benimsiyor ve her iki biçimde de defalarca bu dünyaya gelip gittiğini söylüyor. Dolayısıyla iyi ile kötü arasında bir fark olmadığını da vurgulamış oluyor.

Buddha'nın şiddetsizlik ve şefkat yolunu yansıtan "nefreti nefretle değil sevgiyle yok edebiliriz" sözlerini³ benzer şekilde Yunus Emre'de bulabiliriz:

Kim bize taş atarsa güller nisâr olsun ana
Çırağuma kasd idenin Hak yandursun çırağımı (YED, 292)

Sonuç: Yunus Emre'nin gizemci düşünceleri ile Hintlilerin gizemci düşünceleri arasında büyük paralellikler vardır. Adetâ aynı düşünceler, biri Sanskrit biri Türkçe olmak üzere, değişik dillerden anlatılmaya çalışılmıştır. Yunus Emre Hint düşüncesinden haberdar değildi. O ne Atman'ı ne de Brahma'yı biliyordu. Şayet biliyor olsaydı bir kelime ile bile olsa şiirlerinde bahsedirdi. Tamamen çağının tarih ve din bilgilerinden ve kendi yaşamından, kendi özünden bu gizemci düşüncelere varıyor ve kendi gizemli dünyasını kendi gibi düşünen kimseler bulamadığı için paylaşıyor. Hint bakış açısıyla o, Anadolu'da yaşayan bir Bodhisatva ya da Buddha idi. Krşna gibi "ben Tanrıyorum" diyordu.

Rg Veda'nın X. kitabının 121. ilahisinde sorulan "O'na kurbanlar sunacağımız Tanrı kim?" sorusundan, benzeri sorunun Zerdüş'tün Gamalarında⁴ sorulduğundan; Rg Veda X, 129'daki "Yaratılıştaki belirsizliği" açıklayan ilâhiden haberi yoktu. Hatta belki Tevrat'ın isimsiz Tanrı'sından bile habersizdi⁵. Sadece Kur'an'da Tanrı'nın Levh-i Mahfûz'da en yüce

3. Dhammapada, I.

4. Uştud Gat, Yesna 44.

5. Çıkış, Bap III.

bilgiyi saklı tuttuğunu biliyordu⁶. O nedenle de kendisi de, tıpkı yüzyıllar önce Hintlilerce sorulduğu gibi, şu soruyu soruyordu:

Levh üzere kimdür yazan azduran kim kimdür azan
Bu işleri kimdür düzen, bu suâle cevâb nedür⁷

KAYNAKLAR

- Bursalı, Mustafa N., Yunus Emre, Hayatı ve Bütün Şiirleri, Çelik Yayınevi, İstanbul 1986.
- Dhammapada, from the Wisdom of China and India, Lin Yutang, Random House, New York, 1942.
- Holy Bible, Good News Edition, The Bible Society, Cambridge, Great Britain, 1982.
- Hume, R. Ernest, The Thirteen Principal Upanishads, translated From the Sanskrit, Oxford Uni. Press, Madras, 1951.
- Kaya, Korhan, Vedaların Bilinmeyen Tanrısı KA, DTCF Dergisi, Cilt 33, Sayı: 1-2, Ankara, 1990.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı (Meâl), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- Mascaro, Juan, The Bhagavad Gita, translated from Sanskrit, Penguin Books, Great Britain, 1962.
- Tarlan, Ali Nihad, Zerdüşün Gataları (Zerdüş'ün Öz Şiirleri), Suhulet Matbaası, İstanbul, 1935.
- The Bhagavadgita, Gita Press, Gorakhpur, India, 1961.
- Timurtaş, Faruk K., Yunus Emre Divanı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. No: 380, Ankara, Eylül 1986.
- Toprak, Burhan, Yunus Emre, İnkılâp ve Aka Yayınları, İstanbul, 1972.
- Watts, W. Alan, The Way of Zen, Pelican Books, Great Britain, 1976.

6. Burûc, 21,22.

7. YED, 42.